

הארץ | דעות

תפקידים של אנשי החינוך בימים של טראומה קולקטיבית

נמרוד אלוני 09 בדצמבר 2023 התראות במייל

בימים אלה של חזרה לשגרת הלימודים בבתי הספר ובמוסדות להכשרת מורים הולכים ורבים אלה – יהודים וערבים, ימנים ושמאלנים – שמתייגים את האחרים כפגומים, נבלים או בוגדניים, ומבקשים להימנע מקשר אתם או להדיר אותם מהמרחב הציבורי. בקלות רבה מתמיד נוטים אנשים לגבש עמדות נחרצות על סמך שמועות ומסרים ברשתות החברתיות; לדרוש את הגבלת חופש הביטוי וחירויות הפרט ולאטום את הראש והלב לביקורת, גם כשהיא עניינית ומועילה, מחשש שתערער את "סלע קיומנו".

מגמה זו מוכרת מתקופות שבר ומלחמה, ומתבטאת באמירה: "כשהתותחים רועמים, המוזות שותקות". ואכן, ההתקפה הרצחנית של חמאס בעוטף עזה, המלחמה בדרום ובצפון והדאגה לגורל החטופים גרמו לטראומה קולקטיבית. האנרגיה הנפשית של כולנו מוגבלת, וכאשר כמעט כולה מגויסת להתמודדות עם רגשות עזים לא תמיד נשארת די אנרגיה לתפקודים נורמטיביים מחשבתיים, מוסריים ודמוקרטיים.

במצבים של איום, דחק, חרדה ומלחמה קשה יותר להימנע מהתפרצויות רגשיות, מהכללות גזעניות, מחשיבה סטריאוטיפית, מדעות קדומות, מתגובות קפריזיות ומהתנהגויות תוקפניות. קשה יותר לשמר נורמות תרבותיות של פתיחות דעת, רציונליות, מתינות, פלורליזם, סובלנות, הידברות, זכויות אדם, הגינות ורבות-תרבותיות. תחת מועקה נפשית גדולה, פחד קיומי, חרדה לגורל בני משפחתך ויקיריך, מעט מאוד אנרגיה מוסרית נותרת לאדם כדי לבחון דברים בצורה אובייקטיבית וכדי להרחיק אל מחוזות אחרים וללכת אל ה"שם" שממנו רואים את שנסתר מאתנו "כאן". קשה עד בלתי אפשרי לפתוח את הראש ואת הלב לנקודות מבט חלופיות ולנרטיבים תרבותיים אחרים, קל וחומר לאחרים המוחלטים, שעמדותיהם קוטביות לאלה שלנו.

במצבים דרמטיים וטראומטיים שכאלה יש לחינוך תפקיד מיוחד. כפי שכתב צבי לם בספרו "מלחמה וחינוך", לנשות ואנשי החינוך אסור להיסחף ברוחות המתלהמות והמקצינות. לחינוך תפקיד מרכזי ב"מנגנון תיקונה העצמי" של

החברה ובפיתוח "בגרות אינטלקטואלית, מוסרית וחברתית, שמכוחה יהיו הצעירים מסוגלים לפקח על גורמי ההרס" — החיצוניים והפנימיים.

כמו שהפחד טבעי לכולנו והאתגר הוא לא בהדחקתו או בגינויו אלא בהתמודדות אתו ובהתגברות עליו, כך בהתמודדות החינוכית עם טראומת המלחמה אין הכוונה לגנות או להדחיק את הרגשות העזים והבלתי מבוקרים. בימים של טראומה קולקטיבית חשוב לחזק את תחושת השייכות והקהילתיות, לעודד את השותפות הפטרויטית וההתגייסות למען הטוב המשותף, ולהכיל את האחרים בגילויים של אמפתיה ובמעשים של תמיכה רגשית וקיומית. אך לצד אלה — שהם המובן מאליו של הציבור הרחב — מנשות חינוך ואנשי חינוך אנחנו מצפים להרבה יותר.

מנשות חינוך ואנשי חינוך אנו מצפים שיוזמנו לציבור בכלל ולצעירים בפרט גם את המופתי, התובעני והמאתגר: לסייע בפיתוח הכישורים והכלים המאפשרים לאישיות לתפקד במיטבה — במישור האישי-הנפשי ובמישור החברתי-הפוליטי. אנו מצפים מהם ליצור אקלים חינוכי, שחרף המועקה הכללית מאפשר לשמר ולפתח את "שרירי הנפש" שמקיימים תרבות מושכלת ודמוקרטית: הכושר לגבש דעות בגישה מושכלת ואוטונומית, ולדחות פיתויים להתלהמות דוגמטית ופנאטית. לשמור על נאמנות לקהילת השייכות בלי לשלול ביקורת עניינית. וכן, גם מודעות למידת אמת וצדק שמצויה בנקודות מבט שונות, היכולת לנהל דיאלוג רגיש ומנומק עם אחרים בלי שנראה בהם אויבים. עליהם לסייע לפתח ריסון עצמי, כדי לגלות סובלנות לדעות שמערערות את אזור הנוחות, כדי להשהות שיפוט וכדי להימנע מפגיעה באחרים באלימות פיזית או מילולית.

פרופ' אלוני הוא מופקד קתדרת אונסקו לחינוך הומניסטי